

Povezanost sklonosti ka riziku, profesionalnih preferencija i pristupa odabiru buduće profesije¹

Olga Marković Rosić², Svetlana Čizmić, Milica Vukelić

Institut za psihologiju, Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

Istraživanja su pokazala da pojedinci skloni riziku biraju zanimanja koja uključuju visok nivo neizvesnosti, promene ili fleksibilnosti. Cilj ovog istraživanja bio je da se ispita odnos između sklonosti ka riziku i profesionalnih preferencija, kao i da se ispita odnos između različitih indikatora pristupa odabiru buduće profesije i sklonosti ka riziku. Ispitivanje je sprovedeno na uzorku od 583 srednjoškolca završnih razreda srednjih škola. Za procenu sklonosti ka riziku korišćena je modifikovana verzija EVAR (Evaluation of Risk) skale, a profesionalna interesovanja ispitivana su preko Testa profesionalnih opredeljenja (TPO). Pored toga, analizirani su i neki indikatori pristupa odabiru profesije koji su interesantni u kontekstu karijernog savetovanja, kao što su: dužina odabira profesije, broj profesionalnih preferencija i spremnost za donošenje profesionalne odluke. Rezultati pokazuju da sklonost ka riziku značajno korelira s profesionalnim preferencijama u kojima je rizik važna karakteristika posla (kao što je su zanimanja iz oblasti bezbednosti), kao i sa zanimanjima u kojima je rizik važan deo uspeha (kao što je sport). Takođe, pokazalo se da pojedinci skloni riziku ocenjuju da su spremniji da donesu odluku o sopstvenom profesionalnom izboru. U skladu s dobijenim rezultatima, može se zaključiti da sklonost ka riziku predstavlja značajnu karakteristiku koju treba uzeti u obzir prilikom izučavanja profesionalnih preferencija i pristupa odabiru buduće profesije kod adolescenata.

Ključne reči: sklonost ka riziku, izbor budućeg zanimanja, Skala za procenu rizika (EVAR), Test profesionalnih opredeljenja (TPO)

---

1 Istraživanje je sprovedeno uz podršku Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, broj projekta 179018, i uz veliku podršku i pomoć kolegica i kolega iz Nacionalne službe za zapošljavanje Srbije.

2 olga.markovic@f.bg.ac.rs

Izbor buduće profesije predstavlja jednu od najvažnijih odluka u životu pojedinca. Ta odluka je za neke pojedince veoma laka i posledica je dobrog pristupa proceni sopstvenih mogućnosti i potreba tržišta rada, a za neke je veoma teška i neizvesna i može se završiti pogrešnim izborom (Miller & Brown, 2005). Na pristup procesu donošenja odluka o budućoj profesiji mogu uticati različiti kulturni, kontekstualni i činioci ličnosti (Hansen, 2005). Sklonost ka riziku jedan je od tih činilaca ličnosti. O sklonosti ka riziku ne može se govoriti ni kao poželjnoj ni kao nepoželjnoj ličnoj karakteristici, osim ukoliko je njen potencijal adekvatno procenjen u kontekstu odabira zanimanja u kojima ona može biti posmatrana kao prednost i ukoliko ne predstavlja prepreku u procesu donošenja profesionalnih odluka (Auerbach & Gramling, 1998; Millward, 2005).

Sklonost ka riziku može se definisati kao dispozicija ka preuzimanju nesigurnih i nebezbednih radnji, koja može biti svojstvena pojedincima (Sicard, Taillemite, Jouve, & Blin, 2003). U literaturi se diskutuje o tome da li na sklonost ka riziku treba gledati kao na trajnu dispoziciju ili kao na crtu čije ispoljavanje zavisi od različitih okolnosti u kojima se pojedinac nalazi (Killgore, Vo, Castro, Hoge, 2006; Soane & Chmiel, 2005; Wang, Kruger, Wilke, 2009). Rizične situacije koje su sastavni deo nekih profesija (npr., rad u policiji, vojsci, spasilačkim jedinicama) predstavljaju primer takvih okolnosti (Millward, 2006).

Jedno od najpoznatijih istraživanja na temu ponašanja u čijoj je osnovi sklonost ka riziku jeste Zakermanov rad (Zuckerman, 1971; Zuckerman, Bone, Neary, Mangelsdorf, & Brustman, 1972; Zuckerman & Kuhlman, 2000) o traganju za senzacijama (*sensation seeking*). Još šezdesetih godina prošlog veka Marvin Zakerman i njegovi saradnici pokrenuli su niz istraživanja vezanih za definisanje crte ličnosti – traganje za senzacijama. Tragač za senzacijama jeste *osoba kojoj su potrebne raznolike, nove i složene senzacije i iskustva da bi održala optimalan nivo pobuđenosti* (Zuckerman et al., 1972). Osoba koja ima visoke skorove na dimenziji *traganje za senzacijama* potrebno je više stimulacije da bi dostigle optimalni nivo pobuđenosti, dok se osobe sa niskim skorom bolje snalaze u relativno manje stimulativnom okruženju (Rosenbloom, 2003; Zuckerman et al., 1972). Zakerman je konstruisao Skalu traganja za senzacijama (*Sensation Seeking Scale, SSS*), s namerom da operacionalizuje konstrukt optimalnog nivoa stimulacije (Zuckerman, Eysenck, & Eysenck, 1978). Ova skala je našla primenu u raznim oblastima koje uključuju neko rizično ponašanje, pa tako i prilikom proučavanja zanimanja koja uključuju veći stepen rizika. Nađeno je da osobe koje tragaju za uzbuđenjima u većem broju slučajeva biraju profesije koje uključuju visok nivo promene, fleksibilnosti ili neke vrste rizika (Zuckerman, 1979).

Sklonost ka riziku je koncept koji je proučavan u istraživanjima koja su se bavila procesom donošenja odluka u radnim situacijama, profesionalnim preferencijama, povezanošću između osobina ličnosti i izbora zanimanja (npr.,

Musolino & Hershenson, 1977; Trimpop et al., 1999). Kada je ishod akcije koja proističe iz neke odluke nepoznat, osoba se suočava sa određenom količinom rizika, što ukazuje na to da su donošenje važnih odluka i preuzimanje rizika povezani kad god postoji neizvesnost (Sicard et al., 2003). Zbog toga je proučavanje sklonosti ka riziku značajna tema za istraživače koji se bave uticajem osobina ličnosti na profesionalno ponašanje. U situacijama čiji je ishod neizvestan, a može biti ugrožavajući po osobu koja prosuđuje ili njenu okolinu, donošenje važnih odluka pod uticajem težnje da se ulazi u opasne situacije ili impulsivnim načinom reagovanja može dovesti do posledica s katastrofalnim ishodima (na primer, kod raznih vojnih operacija, u avio-saobraćaju, gašenju požara, vožnji itd.) (Marković, 2004; Millward, 2006).

S druge strane, sklonost ka riziku predstavlja i poželjnu osobinu za neka zanimanja, posebno za ona čije obavljanje podrazumeva češću izloženost opasnim situacijama ili ona u kojima je rizik neizostavan deo tržišne konkurencije (Bojanović, Čizmić i Petrović, 1995). Tako, pojedinci sa sklonošću ka riziku radije biraju pomenuta zanimanja pošto ona za njih predstavljaju podsticajno radno okruženje. Zakerman (Zuckerman, 1994) smatra da je traganje za uzbuđenjem crta ličnosti koja ima značajnu ulogu pri izboru profesije. Pojedinci koji u većoj meri tragaju za uzbuđenjem biraju profesije kao što su vatrogasci, poslovi u hitnoj medicinskoj službi i slične, koje bi po svaku cenu izbegli oni kojima uzbuđenje nije potrebno. „U raznolikom društvu potrebno je da imamo obe vrste ljudi”, ističe Zakerman. „Potrebni su vam ljudi koji će voditi knjige, praviti zakone i stvarati porodice, kao i avanturisti poput Kolumba koji bi istraživali i nalazili uzbuđenja.” (Munsey, 2006, str. 40). Istraživanja sklonosti ka riziku i izbora buduće profesije bila su aktuelna tema u drugoj polovini prošlog veka (npr., Morris, 1966, Musolino & Hershenson, 1977; Trimpop et al., 1999). Iako su bila korisna i za istraživače i za praktičare u prethodnim decenijama, njihova generalizacija postala je ograničena drastičnom promenom sveta rada i uslova u kojima mladi danas biraju zanimanja. Tako se oni prilikom odabira zanimanja suočavaju s daleko većim (i složenijim) izborom koji je omogućen razvojem nove tehnologije, globalizacijom i većom socijalnom mobilnošću (Panchal, 2011). Ovakva situacija može predstavljati poseban izazov i podstrek za mlade ljude, ali može biti i posebno problematična kad se ima u vidu da se odabir zanimanja vrši u posebno osetljivom životnom periodu kao što je adolescencija, u kojem razvoj i transformacija odnosa prema riziku predstavlja jedan od važnih razvojnih zadataka (Marković, 2004; Robbins & Bryan, 2004; Sicard, Jouve, Couderc, & Blin, 2001). Zbog toga je važno da se sklonost ka riziku istražuje u kontekstu odabira buduće profesije i stalnih promena u svetu rada.

Adolescencija predstavlja tranzicioni period tokom kojeg osoba, prolazeći kroz fizički i mentalni razvoj, polako odrasta ulazeći u svet rada (Panchal, 2011; Puri, 2011). Za razliku od prethodnih životnih perioda, u ovom perio-

du se od osobe očekuje značajno veća odgovornost i pažljiv pristup u donošenju važnih životnih odluka (Panchal, 2011), kao što je izbor buduće profesije. Tako se od adolescenata očekuje da su u najosetljivijem životnom periodu spremni da donesu zrele i promišljene profesionalne odluke i preuzmu kontrolu nad sopstvenom profesionalnom budućnošću (Savickas & Porfeli, 2011). Dakle, zahtevi koji se postavljaju pred adolescente u ovom periodu u nekoj meri i prevazilaze njihove trenutne potencijale, pri čemu se ima u vidu to da adolescenti često potcenjuju mogućnost negativnih ishoda njihovih akcija i tako ulaze u rizična ponašanja (Robbins & Bryan, 2004).

Kao što je već istaknuto, sklonost ka riziku blisko je povezana s procesom donošenja odluka (Dahlback, 2000; Lauriola & Levin, 2001; Sicard et al., 2003; Soane & Chmiel, 2005). Tako je u istraživanju Bajoka, Lagija i Dalesija (Baiocco, Laghi, & D'Alessio, 2009) pokazano da je racionalni stil donošenja odluka kod adolescenata (donošenje odluka na osnovu pažljivog promišljanja) negativno povezan s dimenzijom *traganje za senzacijama*, a da su intuitivni stil (donošenje odluka baziranih na osećanjima i emocijama), zavisni (donošenje odluka na osnovu različitih saveta) i spontani stil (trenutno donošenje odluka, bez prethodnog promišljanja) donošenja odluka u pozitivnoj korelaciji s *traganjem za senzacijama*. Na osnovu ovog istraživanja može se reći da neki adolescenti koji su skloni riziku pristupaju donošenju odluka ishitreno, da donose nepromišljene odluke, kao i da zbog neadekvatnog pristupa proceni mogućih rešenja mogu nekritički usvojiti predloge drugih, koji nisu sasvim u skladu s njihovim autentičnim potrebama.

Donošenje odluke o budućoj profesiji predstavlja jednu od veoma važnih i dalekosežnih životnih odluka koja se postavlja pred adolescente. S obzirom na to da je izbor zanimanja aktivnost koja zahteva dobar pristup proceni sopstvenih potencijala i mogućnosti savremenog, veoma složenog i turbulentnog tržišta rada, čija analiza i procena postaju sve složenije, sklonost ka riziku može predstavljati jednu od posebno važnih osobina koja može značajno oblikovati ovu aktivnost. Cilj ovog istraživanja bio je ispitavanje odnosa između sklonosti ka riziku i profesionalnih preferencija, kao i ispitavanje odnosa između nekih indikatora pristupa odabiru buduće profesije i sklonosti ka riziku kod učenika završnih razreda srednjih škola. Kao indikatori pristupa izboru buduće profesije analizirani su oni koji su važni u kontekstu budućeg karijernog savetovanja, a i sklonosti ka riziku. U kontekstu karijernog savetovanja, veoma je važno imati informaciju, između ostalog, i o tome kako je kandidat pristupio izboru buduće profesije: koliko dugo je razmišljao o mogućim opcijama, koliko preferencija ima (odnosno da li se dvoumi) i koliko je spreman za donošenje odluke o izboru buduće profesije (Savickas & Porfeli, 2011). Sve te informacije su veoma korisne u karijernom savetovanju zato što mogu predstavljati neke od važnih indikatora investiranosti u profesionalni izbor, odnosno promišljeni izbor profesije. S obzirom na to da je sklonost ka

riziku povezana sa impulsivnim, ishitrenim načinom pristupa važnim životnim i drugim zadacima, kao i stalnim traganjem za uzbuđenjem i promenom (Baiocco et al., 2009; Zuckerman, 1971), proveren je odnos i između tih indikatora i sklonosti ka riziku.

Metod

Procedura

Istraživanje je sprovedeno u saradnji s Nacionalnom službom za zapošljavanje (NSZ)³. Proces prikupljanja podataka za ovo istraživanje sproveden je tokom redovnih aktivnosti testiranja profesionalnih interesovanja u kontekstu profesionalne orijentacije učenika koji završavaju srednje obrazovanje i biraju fakultete i više škole na kojima žele da nastave školovanje. Za potrebe testiranja bilo je izrađeno posebno uputstvo o načinu zadavanja instrumenata korišćenih u ovom istraživanju i podacima koje treba prikupiti. Učešće u ispitivanju bilo je dobrovoljno. Osim podataka potrebnih za ovu studiju, od ispitanika su se uzimale informacije o polu, uzrastu, vrsti škole u koju idu i mestu u kojem žive.

Uzorak

Uzorak su činila 583 srednjoškolca završnih razreda srednjih škola (65% devojaka, prosečna starost 18 godina). Najveći broj ispitanika je iz Beograda (43%). Gimnaziju završava 57 % ispitanika, slede ekonomske škole (13,5 %), tehničke (5,6 %), medicinske (2 %), umetničke (1%), poslovne (1%), ostale (ukupno 3,1 %), a podatke o školi nije dostavilo 16,1% ispitanika.

Instrumenti

EVAR Skala. Za ispitivanje sklonosti ka riziku korišćena je Skala za procenu rizika (*EVALuation of Risk Scale, EVAR*; Sicard et al., 2001). Ovu skalu konstruisali su Bruno Sikar, Elizabet Žuv, Elen Kuder i Olivie Blin (Bruno Sicard, Elisabeth Jouve, Helene Couderc i Olivier Blin) 1999. godine u cilju sprovođenja istraživanja o sklonosti ka riziku pripadnika francuske vojne mornarice. EVAR skala je, inače, najviše korišćena u testiranju vojnog osoblja (avijacija, mornarica i drugo oficirsko osoblje). Tom prilikom ispitivane su razlike u pogledu sklonosti ka riziku s obzirom na uzrast, čin, staž, izloženost borbenim dejstvima, deprivaciju sna itd. (npr., Killgore et al., 2006; Killgore, Grugle, Killgore, & Balkin, 2010; Sicard et al., 2001, 2003).

3 Koristimo ovu priliku da se posebno zahvalimo kolegini Vesni Čekić na nesebičnoj pomoći i podršci prilikom organizovanja i sprovođenja ovog istraživanja.

EVAR skala se sastoji od 24 ajtema koji pokrivaju 5 dimenzija. To su: *samokontrola* (na primer, „Više volim da rukovodim nego da imam nadređenog” ili „Nepovoljne okolnosti me ojačaju”); *traganje za opasnošću* (na primer, „Skakao bih u vodu sa daske koja je veoma visoka” ili „Tragam za uzbuđenjem koje donosi opasnost”); *energija* (na primer, „Volim da slušam muziku glasno” ili „Kada ugledam osobu koja se davi, odmah skočim u vodu”); *impulsivnost* (na primer, „Spreman sam za sukobljavanje” ili „Volim da se kockam”); *nepobedivost* (na primer, „U toku vožnje svetlo na semaforu postane žuto, tada ubrzam” ili „Ja sam uvek u pravu”). Ajteme prati grafička skala na kojoj ispitanik na liniji od 100 milimetara ucrtava vertikalnu liniju na mestu za koje smatra da ga najbolje opisuje s obzirom na datu tvrdnju. Na krajevima svake tvrdnje nalaze se dva krajnja pola opisane situacije, na primer: „*Iznenada se ugasi svetlo na meni nepoznatom stepeništu (Ne pomičem se – Odmah produžim dalje)*”.

Kako bismo skalu učinili lakšom za ocenjivanje, odlučili smo da proces obračunavanja skorova učinimo jednostavnijim. Tako smo za potrebe ovog istraživanja izvršili modifikaciju skale i umesto grafičke skale (s linijom od 100 milimetara) koristili smo numeričku od 0 do 10, s verbalno definisanim podeocima. Zadatak ispitanika bio je da zaokruže onaj broj na skali koji najbolje opisuje njihovo reagovanje u rizičnoj situaciji. Pouzdanost tako modifikovane skale, procenjene Kronbahovim alfa koeficijentom, iznosi 0,77 (Marković Rosić, Vukelić, Čizmić, 2014).

Test profesionalnih opredeljenja (TPO). Za ispitivanje profesionalnih interesovanja korišćen je Test profesionalnih opredeljenja (TPO) Kostića i Vlajićeve (Kostić i Vlajić, 2007). Verzija koju smo koristili u ovom istraživanju sastoji se od 168 opisa iz 12 familija zanimanja (administracija, bezbednost, tehnika, kreativnost, kultura, literatura, nauka, pomaganje, poljoprivreda, praksa, sport i usluge) koji su raspoređeni u parove. Zadatak ispitanika bio je da se u svakom paru opredeli za onu stavku koja opisuje zanimanje koje bi radije obavljao.

Indikatori pristupa odabiru profesije. Za ocenu utrošenog vremena za donošenje profesionalne odluke postavljeno je sledeće pitanje: „Koliko ti je vremena bilo potrebno da otkriješ zanimanje/zanimanja koja ti se sviđaju?“, koje je pratila skala Likertovog tipa od 1 do 5, 1– *veoma malo*, 5 – *veoma mnogo*. Za ispitivanje broja preferencija korišćeno je jedno otvoreno pitanje: „Kojim bi profesijom/profesijama jednog dana želeo/želela da se baviš?”. Za ocenu spremnosti za donošenje odluke ispitanicima je postavljeno sledeće pitanje: „U kojoj meri si spreman/spremna da u ovom trenutku doneseš odluku o izboru budućeg zanimanja?“, koje je praćeno petostepenom skalom Likertovog tipa (1 – *uopšte nisam spreman/spremna*, 5 – *u potpunosti sam spreman/spremna*).

Rezultati

Sklonost ka riziku i izbor budućeg zanimanja

U Tabeli 1 prikazane su aritmetičke sredine i standardne devijacije za EVAR skalu (ukupan skor i pojedinačni faktori) i za jednoajtemske mere korišćene za procenu spremnosti za donošenje odluke o budućem zanimanju.

Tabela 1. *Aritmetičke sredine i standardne devijacije za EVAR i indikatori pristupa odabiru buduće profesije*

	Min.	Maks.	M	SD
EVAR (Ukupno)	40,00	223,00	127,53	27,29
Samokontrola	10,00	60,00	38,40	8,80
Traganje za opasnošću	0	50,00	23,52	9,34
Energija	0	50,00	32,83	6,98
Impulsivnost	0	49,00	17,79	8,28
Nepobedivost	7	50,00	27,57	7,39
Utrošeno vreme za odluku	1	5	2,26	1,74
Broj preferencija	0	7	1,50	1,23
Spremnost za profesionalnu odluku	1	5	2,95	1,36

Povezanost između ukupnog skora na EVAR skali, skorova na dimenzijama EVAR skale i različitih dimenzija testa profesionalnih opredeljenja analizirana je pomoću koeficijenta Pirsonove linearne korelacije. U Tabeli 2 može se videti da je dobijena značajna i umerena korelacija između ukupnog skora na EVAR skali i preferencija Bezbednost i Sport. Korelacija s dimenzijom Poljoprivreda je značajna, ali niska.

Kada su u pitanju pojedinačne dimenzije EVAR skale, može se reći da one u velikoj meri odražavaju strukturu korelacija sa ukupnim skorom s preferencijom Bezbednost i preferencijom Sport. Tako su najviše korelacije dobijene između svih pet dimenzija EVAR skale i preferencije Bezbednost. Preferencija Sport je sledeća u pogledu visina korelacija sa EVAR faktorima, a nije u korelaciji jedino s Nepobedivošću. Sve ove korelacije su pozitivne, što ukazuje na to da su ispitanici koji biraju zanimanja iz oblasti bezbednosi ili sporta u većoj meri skloni da se upuštaju u rizične aktivnosti.

Nešto niže korelacije dobijene su između dimenzije Samokontrola i preferencije Poljoprivreda, a ova EVAR dimenzija je i u značajnoj, ali niskoj, korelaciji i s preferencijama Praktične delatnosti (negativna) i Usluge (pozitivna). Dimenzija Traganje za opasnošću pokazuje značajne, ali niske, korelacije s preferencijama Administracija (negativna) i Praktične delatnosti (pozitivna). Kod dimenzije Energija zabeležene su i nešto niže negativne korelacije i s preferencijama Kreativnost i Kultura. Dimenzija Impulsivnost značajno korelira i s preferencijama Usluge (pozitivna) i Poljoprivreda (negativna), ali su ove korelacije, takođe, niske. Dimenzija Nepobedivost je u značajnoj, ali niskoj pozitivnoj korelaciji jedino još s preferencijom Praktične delatnosti.

Tabela 2. *Korelacije između ukupnog skora na EVAR skali i svake od dimenzija profesionalnih preferencija*

	Administracija	Bezbednost	Tehnika	Kreativnost	Kultura	Literatura	Nauka	Pomaganje	Pojoprivreda	Praktične delatnosti	Sport	Usluge
EVAR	-0,046	0,310**	0,013	-0,036	-0,033	0,011	-0,021	-0,013	-0,096*	0,042	0,217**	0,074
Samokontrola	0,044	0,276**	0,006	0,012	0,023	0,040	-0,023	0,036	-0,183**	-0,104*	0,198**	0,100*
Traganje za opasnošću	-0,106*	0,281**	0,021	-0,012	-0,038	-0,007	-0,020	-0,017	-0,034	0,100*	0,165**	0,006
Energija	0,003	0,180**	0,032	-0,121**	-0,084*	-0,033	-0,064	-0,016	-0,060	0,009	0,164**	0,053
Impulsivnos.	-0,014	0,187**	-0,049	0,030	0,016	0,027	-0,010	0,014	-0,086*	0,001	0,117**	0,110**
Nepobedivost	-0,072	0,156**	0,019	-0,027	-0,004	0,072	0,024	-0,016	-0,048	0,083*	0,046	0,001

* Korelacija značajna na nivou 0,05

** Korelacija značajna na nivou 0,01

Sklonost ka riziku i indikatori pristupa odabiru buduće profesije

Povezanost između ukupnog skora na EVAR skali i pojedinačnih dimenzija ove skale koje ukazuju na različite aspekte rizičnog ponašanja s pristupom odabiru buduće profesije takođe su analizirani korišćenjem Pirsonovog koreficienta linearne korelacije. Kao što se iz Tabele 3 može videti, ukupni skor sa EVAR skale korelira značajno, ali nisko, s dimenzijom Spremnosti za donošenje odluke o zanimanju. Skor na dimenziji Samokontrole pokazuje značajne i niske pozitivne korelacije s brojem navođenih preferencija, procenjenom vremenu za donošenje odluke o zanimanju i spremnošću za donošenje odluke o profesiji. Dimenzija Energije korelira nisko, ali značajno, s procenom utrošenog vremena za donošenje odluke.

Tabela 3. *Povezanost indikatora pristupa odabiru profesije sa ukupnim skorom sa EVAR skale i skorovima na pojedinačnim dimenzijama EVAR skale*

	EVAR ukupni skor	Samo-kontrola	Traganje za opasnošću	Energija	Impulsivnost	Nepobedivost
Utrošeno vreme za izborzanimanja	0,064	0,196**	0,019	0,109**	-0,003	0,009
Broj preferencija	0,075	0,125**	0,003	0,031	0,075	0,70
Spremnost zadonošenje odluke o zanimanju	0,092*	0,132**	0,018	0,029	0,046	0,015

* Korelacija značajna na nivou 0,05

** Korelacija značajna na nivou 0,01

Diskusija

Rezultati koji su dobijeni u ovom istraživanju ukazuju na to da sklonost ka riziku jeste jedna od bitnijih komponenti prilikom odabira zanimanja. Takođe, pokazano je da pojedinci skloni riziku biraju ona zanimanja koja uključuju veći stepen rizika, što može indikovati dobru procenu sopstvenih potreba, ali i informisanost o rizicima koje ta zanimanja nose. Već pomenuta ranija istraživanja (Musolino & Hershenson, 1977; Sicard et. al, 2001, 2003; Trimpop et al., 1999) ukazala su na to da pojedinci koji obavljaju zanimanja koja uključuju veći stepen opasnosti, bilo po njih same ili okolinu, pokazuju i veću sklonost ka rizičnim ponašanjima. I u ovom istraživanju pokazano je da sklonost ka riziku značajno korelira s profesionalnim preferencijama u kojima je rizik važna karakteristika posla (kao što je su zanimanja iz oblasti bezbednosti: vojska, policija), kao i sa zanimanjima u kojima je rizik važan deo uspeha (kao što je sport). Sikar i saradnici (Sicard et al., 2003) pokazali su da su vojni piloti u većoj meri skloni riziku od civilnih pilota, iako su oba zanimanja visoko rizična, objašnjavajući to činjenicom da se vojni piloti suočavaju s većim rizikom usled opasnijih i nepredvidljivijih okolnosti, kao i neophodnošću da se zadaci obave tako da bi se smanjili i drugi rizici (na primer, kada opstanak zemljanih trupa zavisi od podrške iz vazduha).

Ling (Lyng, 2008) ističe da u skoro svim sportskim veštinama posebnu ulogu imaju rizik i neizvesnost, što ih i svrstava i održava među najpopularnijim aktivnostima današnjice. Pored toga, kako ističe ovaj autor, pred sportistima se stalno nalaze izazovi u vidu neizvesnog rezultata, stalne kompetencije, ali i opasnosti od povreda. Sklonost ka riziku je posebno izražena kod ekstremnih sportova gde je ona, a ne želja za takmičenjem, po Lingu (Lyng, 2008), u stvari glavni cilj upuštanja u te opasne aktivnosti.

Ipak, da bi se razumeo značaj sklonosti ka riziku kao dispozicije koja je bitna za obavljanje profesionalnih aktivnosti, važno je naglasiti da se uočavaju dva kvalitativno različita oblika ove tendencije, koji u znatnoj meri utiču na to da li će se neko ponašanje, podstaknuto sklonošću ka riziku, smatrati ugrožavajućim (po sebe i druge) ili ne.

Zakerman i saradnici (Zuckerman, Kuhlman, Joireman, Teta, & Kraft, 1993) opisali su suštinu impulsivnosti vezanu za traganje za uzbuđenjem preko faktora koji su nazvali Impulsivno traganje za senzacijama (*Impulsive Sensation Seeking*). Ovaj faktor predstavlja kombinaciju potrebe za uzbuđenjem i opasnošću i teškoće pri odlaganju reakcija čiji bi smisao bio da se prvo razmotre moguće posledice. S druge strane, prisustvo samokontrole u situacijama potencijalne opasnosti ne samo što u većoj meri može otkloniti negativne posledice već doprinosi i motivaciji, kao i osećanju zadovoljstva pri upuštanju u rizične situacije. O tome govore i Trimpop i saradnici (Trimpop et al., 1998) koji su utvrdili vezu između preuzimanja rizika i težnje pojedinaca za

kontrolom. Oni smatraju da ti rezultati ukazuju na to da bar neki pojedinci planiraju unapred i pažljivo se pripremaju kada treba da preuzmu rizik. Apter (Apter, 1992) smatra da uverenje o sopstvenoj kontroli pri preuzimanju rizika koje se, na primer, ispoljava kroz neophodne pripreme, može biti suštinski element koji doprinosi da učesnici u rizičnim aktivnostima stvaraju, kako on naziva, zaštitne okvire (*protective frames*). Ovaj autor smatra da kad ti okviri funkcionišu, pojedinci mogu da dožive opasnosti u rizičnim aktivnostima kao prijatna ili, čak često, vrlo prijatna iskustva. Kod ljudi kod kojih zaštitni okviri ne funkcionišu, aktivnosti koje uključuju rizik verovatno će izazvati strah i uznemirenost. Kada, prema tome, govorimo o sklonosti ka riziku, važno je da razlikujemo da li se osoba koja pokazuje tu tendenciju rukovodi trenutnim nagonima prilikom traganja za uzbuđenjem ili dokazivanja neustrašivosti, ili poseduje odgovarajući stepen samokontrole pomoću koga može da proceni i utiče da takva aktivnost donese traženo, ali i bezbedno, zadovoljstvo.

Ako pogledamo povezanost pojedinačnih dimenzija sklonosti ka riziku s preferencijama pomenute dve najrizičnije grupe zanimanja, vidimo da je kod budućih vojnika, policajaca i sportista najjače izražena dimenzija samokontrola (kod bezbednosnih zanimanja nešto je više izražena potreba za traganjem za uzbuđenjem, ali su ove korelacije gotovo identične). Treba, međutim, napomenuti i da ovi ispitanici pokazuju više impulsivnih tendencija od ispitanika koji preferiraju neka od preostalih zanimanja. Implikacije ovog nalaza na prvi pogled mogu biti problematične, ali podatak da su dobijene više korelacije između preferencija ka bezbednosti i sportu i samokontrole u odnosu na impulsivnost uliva nadu da je kod tih ispitanika sklonost ka riziku poželjna karakteristika za uspešno obavljanje preferiranih zanimanja.

U rezultatima našeg istraživanja pokazalo se i da su pojedinci koji su skloni da se bave poljoprivredom manje skloni riziku. Doista, za poljoprivrednika bi najpoželjnije bile okolnosti u kojima ne bi bilo prepreka, nepovoljnih vremenskih uslova, bolesti i sličnih rizičnih situacija koje ometaju rad na usevima, ubiranje plodova, brigu o životinjama^{4,5}.

Iako preferencije ka drugim zanimanjima iz TPO-a nisu u korelaciji sa ukupnim skorom na skali, interesantno je pomenuti povezanost između nekih zanimanja i pojedinačnih dimenzija EVAR skale. Kao što je to napomenuto na samom početku diskusije, i ti rezultati delom mogu ići u prilog iznesenoj interpretaciji da kandidati imaju dobru procenu sopstvenih potreba i da su informisani o tome koliko rizika nose različita zanimanja. Za negativnu povezanost preferencije ka administrativnim poslovima i traganja za opasnošću može se reći da je očekivan rezultat. Vođenje poslova, knjiga, rad na šalteru

4 45-2093.00 – Farmworkers, Farm, Ranch, and Aquacultural Animals. O*NET OnLine. Retrieved from: <http://www.onetonline.org/link/summary/45-2093.00>

5 19-4011.01 – Agricultural Technicians. O*NET OnLine. Retrieved from: <http://www.onetonline.org/link/summary/19-4011.01>

zahtevaju određen nivo izvesnosti i preciznosti, kao i manjak dodatne stimulacije⁶. Negativna povezanost energičnosti, odnosno preferiranja stimulusa višeg intenziteta radi dobijanja energije i odabira zanimanja iz oblasti kulture i umetnosti, može se objasniti pretpostavkom da pojedinci koji su skloni takvoj vrsti zanimanja poseduju unutar sebe kompleksniji i stimulativniji svet⁷, te su im, stoga, možda u manjoj meri potrebni spoljašnji stimulansi radi optimalnog funkcionisanja. Ispitanici koji bi voleli da se bave zanatskim delatnostima, popravkama, kućnim radovima u nešto većoj meri skloni su da se upuštaju u opasne situacije i da vide sebe kao neustrašive osobe, a da pritom, poseduju manjak samokontrole. Ovakav rezultat deluje neobično i bilo bi korisno da se utvrdi zbog čega bi budući zanatski radnici u nešto većoj meri pokazivali brzopletost, odnosno nepromišljenost. S obzirom da su dobijene korelacije niske, možda ovakav nalaz ni ne poseduje neku značajniju važnost.

Na kraju, iz rezultata se vidi da ispitanici koji bi želeli da se bave uslužnim delatnostima (radnici u ugostiteljskim objektima, kozmetičkim salonima i sl.) pokazuju nešto više impulsivne tendencije, koje su, ipak, pod izvesnim stepenom samokontrole. Ovaj rezultat, takođe, predstavlja osnovu za dalja razmišljanja.

Što se tiče pristupa odabiru profesije i sklonosti ka riziku, iz rezultata bi se reklo da se dobijaju i neke korelacije koje su možda na prvi pogled neočekivane. Tako je dobijeno da su pojedinci skloni riziku spremniji da donesu odluku o sopstvenom profesionalnom izboru.

Objašnjenje ovog nalaza se, međutim, može lakše razumeti ukoliko vidimo koje su dimenzije sklonosti ka riziku doprinele takvom rezultatu. Osobe koje imaju veću samokontrolu kažu da su potrošili više vremena na donošenje profesionalne odluke i da su spremniji da tu odluku donesu, ali navode i veći broj preferencija ka budućim zanimanjima. Ovakav nalaz nije neobičan, s obzirom da možemo pretpostaviti da pojedinci koji su u stanju da drže situaciju pod kontrolom možda i duže razmišljaju prilikom donošenja važnih odluka, a kada je donesu, sigurniji su da je ona ispravna. Osobe koje poseduju višu samokontrolu takođe imaju i veću sigurnost u sebe, te možda i zbog toga navode više preferencija, pošto veruju da bi mogli da budu uspešni u većem broju zanimanja.

Konačno, ispitanici koji postižu više rezultate na dimenziji Energija ujedno troše više vremena na donošenje odluke u pogledu buduće profesije. Možda možemo da pretpostavimo da objektivno utrošeno vreme za donošenje odluke o izboru buduće profesije kod ovih ispitanika nije dugo, ali, s obzirom da je njima potrebna veća količina stimulacije i brži životni tempo, moguće je i da oni imaju drugačiju subjektivnu procenu utrošenog vremena. S druge strane,

6 43-9061.00 – Office Clerks, General. O*NET OnLine. Retrived from:<http://www.onetonline.org/link/summary/43-9061.00>

7 27-1013.00 – Fine Artists, Including Painters, Sculptors, and Illustrators. O*NET OnLine. Retrived from: <http://www.onetonline.org/link/summary/27-1013.00>

moguće je da je taj rezultat indikator nekih karakteristika koje su vezane za sam uzrast srednjoškolaca (Panchal, 2011; Puri, 2011). Pokazano je, naime, da vrednosti na ovoj dimenziji opadaju sa uzrastom (Marković, 2004; Sicard et al., 2001), te bi možda takav rezultat mogao da sugeriše nedovoljnu usmerenost tih učenika na rešavanje pitanja u vezi sa izborom buduće profesije usled njihove veće okupiranosti drugim temama karakterističnim za adolescentni period.

Zaključak

Skлонost ka riziku je značajna dispozicija u situacijama izbora buduće profesije. Pojedinci skloni riziku u neku ruku prepoznaju svoje potrebe i očigledno teže onim profesijama u kojima ima više stimulativnih i rizičnih situacija koje su im potrebne da bi optimalno funkcionisali. Ohrabruje podatak da ispitanici koji preferiraju rizičnija zanimanja vide sebe kao osobe koje su u stanju da situaciju drže pod kontrolom, što je neophodan uslov za obavljanje bilo kakvih poslova koji mogu dovesti u opasnu situaciju pojedinca koji ga obavlja ili njegovu okolinu. Takođe, pokazano je da je pristup odabiru profesije, koji može ukazivati na potrebu da se upravlja sopstvenim profesionalnim izborom (Savickas & Porfeli, 2011), korisno proučavati u kontekstu samokontrole, kao jednog od indikatora sklonosti ka rizičnom ponašanju.

U nekim budućim istraživanjima bilo bi korisno da se ispita da li postoje razlike u pogledu sklonosti ka riziku, merene EVAR skalom, između pripadnika različitih profesionalnih grupa, odnosno kod ispitanika koji su završili obrazovanje i čija profesionalna karijera traje. U vezi s tim, mogle bi se proveriti i eventualne razlike u pogledu još nekih karakteristika koje bi mogle uticati na vezu sklonosti ka riziku i profesionalnih ponašanja (kao što su, na primer, pol, uzrast). U pogledu indikatora pristupa odabiru buduće profesije, istraživanje bi se moglo proširiti i na još neka pitanja – na primer, da li su se ispitanici savetovali sa nekim prilikom donošenja odluke, šta je presudno uticalo na izbor profesije i slično. Bilo bi, takođe, interesantno i da se ispita povezanost sklonosti ka riziku i izbora srednje škole, s tim što bi za takvo istraživanje bilo neophodna značajnija modifikacija EVAR skale. U skladu s dobijenim rezultatima moglo bi se razmišljati i o tome da li ispitivanje sklonosti ka riziku treba da postane deo baterije psiholoških testova prilikom ispitivanja pogodnosti kandidata za obavljanje pojedinih visokorizičnih poslova.

Reference

- Apter, M. J. (1992). *The dangerous edge: The psychology of excitement*. New York, NY: Free Press.
- Auerbach, S. M. & Gramling, S. E. (1998). *Stress management: Psychological foundations*. Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Baiocco, R., Laghi, F., & D'Alessio, M. (2009). Decision-making style among adolescents: Relationship with sensation seeking and locus of control. *Journal of Adolescence*, 32(4), 963–976. doi:10.1016/j.adolescence.2008.08.003

- Bojanović, R. Ž., Čizmić, S. M., & Petrović, I. B. (1995). Entrepreneurial orientation and personality traits. *Psihologija*, 28(SI), 49–64.
- Dahlbäck, O. (1990). Personality and risk-taking. *Personality and Individual Differences*, 11(12), 1235–1242. doi:10.1016/0191-8869(90)90150-P
- Hansen, J. C. (2005). Assessment of interests. In S. D. Brown & R. W. Lent (Eds.), *Career development and counseling: Putting theory and research to work* (pp. 281–304). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
- Killgore, W., Grugle, N., Killgore, D., & Balkin, T. (2010). Sex differences in self-reported risk-taking propensity on the Evaluation of Risks scale. *Psychological Reports*, 106(3), 693–700. doi:10.2466/pr0.106.3.693-700
- Killgore, W., Vo, A., Castro, C., & Hoge, C. (2006). Assessing risk propensity in American soldiers: Preliminary reliability and validity of the Evaluation of Risk (EVAR) Scale – English version. *Military Medicine*, 171(3), 233–239.
- Kostić, P. i Vlajić, A. (2007). *Test profesionalnih opredeljenja TPO*. Beograd: Centar za primenjenu psihologiju.
- Lauriola, M. & Levin, I. P. (2001). Personality traits and risky decision-making in a controlled experimental task: An exploratory study. *Personality and Individual Differences*, 31(2), 215–226. doi:10.1016/S0191-8869(00)00130-6
- Lyng, S. (2008). Risk taking in sport: Edgework and reflexive community. In: M. Atkinson & K. Young (Eds.) *Tribal play: Subcultural journeys through sport* (pp. 83–109). Bingley, UK: JAI.
- Marković, O. (2004). *Ispitivanje sklonosti ka riziku pilota* (Neobjavljeni diplomski rad). Filozofski fakultet, Beograd.
- Marković Rosić, O., Vukelić, M., Čizmić, S. (2014). Sklonost ka riziku i izbor budućeg zanimanja. Rad prezentovan na XX naučnom skupu *Empirijska istraživanja u psihologiji, knjiga apstrakata*, Beograd: Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu (str.140–141). Preuzeto sa:<http://www.empirijskaistranzivanja.org/KnjigaRezimea.aspx>
- Miller, M. J. & Brown, S. D. (2005). Counseling for career choice: Implications for improving interventions and working with diverse populations. In S. D. Brown & R. W. Lent (Eds.), *Career development and counseling: Putting theory and research to work* (pp. 441–465). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons.
- Millward, L. J. (2005). *Understanding occupational & organizational psychology*. London, UK: Sage.
- Morris, J. L. (1966). Propensity for risk taking as a determinant of vocational choice: an extension of the theory of achievement motivation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 3(3), 328–335. doi:10.1037/h0023076
- Munsey, C. (2006). Frisky, but more risky. *Monitor on Psychology*, 37(7), p. 40. Preuzeto sa: <http://www.apa.org/monitor/julaug06/frisky.aspx>
- Musolino, R. & Hershenson, D. (1977). Avocational sensation seeking in high and low risk-taking occupations. *Journal of Vocational Behavior*, 10(3), 358–365. doi:10.1016/0001-8791(77)90069-0
- Panchal, S. (2011). From twenties to thirties. In S. Palmer & S. Panchal (Eds.), *Developmental coaching: Life transitions and generational perspectives* (pp. 51–71). Hove, UK: Routledge.

- Puri, A. (2011). Coaching through the teenage years. In S. Palmer & S. Panchal (Eds.), *Developmental coaching: Life transitions and generational perspectives* (pp. 51–71). Hove, UK: Routledge.
- Robbins, R. N. & Bryan, A. (2004). Relationships between future orientation, impulsive sensation seeking, and risk behavior among adjudicated adolescents. *Journal of Adolescent Research*, 19(4), 428–445. doi:10.1177/0743558403258860
- Rosenbloom, T. (2003). Sensation seeking and risk taking in mortality salience. *Personality and Individual Differences*, 35(8), 1809–1819. doi:10.1016/S0191-8869(03)00031-X
- Savickas, M. L. & Porfeli, E. J. (2011). Revision of the Career Maturity Inventory The Adaptability Form. *Journal of Career Assessment*, 19(4), 355–374. doi:10.1177/1069072711409342
- Sicard, B., Jouve, E., Couderc, H., & Blin, O. (2001). Age and risk-taking in French naval crew. *Aviation, Space, and Environmental Medicine*, 72(1), 59–61.
- Sicard, B., Taillemite, J. P., Jouve, E., & Blin, O. (2003). Risk propensity in commercial and military pilots. *Aviation, Space, and Environmental Medicine*, 74(8), 879–881.
- Soane, E., & Chmiel, N. (2005). Are risk preferences consistent?: The influence of decision domain and personality. *Personality and Individual Differences*, 38(8), 1781–1791. doi:10.1016/j.paid.2004.10.005
- Trimpop, R. M., Kerr, J. H., & Kirkcaldy, B. (1998). Comparing personality constructs of risk-taking behavior. *Personality and Individual Differences*, 26(2), 237–254. doi:10.1016/S0191-8869(98)00048-8
- Wang, X. T., Kruger, D. J., & Wilke, A. (2009). Life history variables and risk-taking propensity. *Evolution and Human Behavior*, 30(2), 77–84. doi:10.1016/j.evolhumbehav.2008.09.006
- Zuckerman, M. (1994). *Behavioral expressions and biosocial bases of sensation seeking*. New York, NY: Cambridge University Press.
- Zuckerman, M., Bone, R. N., Neary, R., Mangelsdorff, D., & Brustman, B. (1972). What is the sensation seeker? Personality trait and experience correlates of the Sensation-Seeking Scales. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 39(2), 308–321. doi:10.1037/h0033398
- Zuckerman, M., Eysenck, S. B., & Eysenck, H. J. (1978). Sensation seeking in England and America: cross-cultural, age, and sex comparisons. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 46(1), 139–149. doi:10.1037/0022-006X.46.1.139
- Zuckerman, M. & Kuhlman, D. M. (2000). Personality and risk-taking: common biosocial factors. *Journal of personality*, 68(6), 999–1029. doi:10.1111/1467-6494.00124
- Zuckerman, M. (1971). Dimensions of sensation seeking. *Journal of Consulting and Clinical psychology*, 36(1), 45–52. doi:10.1037/h0030478
- Zuckerman, M., Kuhlman, D. M., Joireman, J., Teta, P., & Kraft, M. (1993). A comparison of three structural models for personality: The Big Three, the Big Five, and the Alternative Five. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65(4), 757–768.
- Zuckermann, M. (1979). *Sensation seeking: Beyond the optimal level of arousal*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

The relation of risk-taking propensity, professional preferences and the approach to the selection of future profession

Olga Marković Rosić, Svetlana Čizmić, Milica Vukelić

Institute of Psychology, Faculty of Philosophy, University of Belgrade

Research has shown that risk-taking individuals choose professions that involve a high level of uncertainty, change or flexibility. The aim of this research was to study the relation between risk-taking propensity and professional preferences, as well as between different indicators of the approach to the selection of future profession and risk-taking propensity. The study was conducted on the sample of 583 students attending the final grade of secondary school. For the assessment of risk-taking propensity we used a modified version of the Evaluation of Risk scale (EVAR), while professional interests were investigated by the Test of Professional Orientation (TPO). In addition, we analysed certain indicators of the approach to the selection of profession that were interesting in the context of career counselling, namely: duration of the selection of profession, the number of professional preferences and readiness to make a professional choice. The results have shown that risk-taking propensity is significantly correlated with professional preferences where risk is an important job feature (such as professions in the field of security) as well as with the professions where risk is an important part of success (such as sports). It has also been shown that risk-taking individuals assess themselves as more ready to make decisions on their own professional choice. Based on the obtained results, it can be concluded that risk-taking propensity is an important characteristic that should be taken into account when studying professional preferences and the approach to the selection of future profession in adolescents.

Key words: risk-taking propensity, selection of future profession, Evaluation of Risk scale (EVAR), Test of Professional Orientation (TPO)